

Розлуцький Н. О.,
 здобувач кафедри кримінального права та процесу
 Інституту права і психології
 Національного університету «Львівська політехніка»,
 старший оперуповноважений Управління захисту економіки
 у Львівській області Департаменту захисту економіки
 Національної поліції України

ВИКРИВАЧІ КОРУПЦІЇ ЯК СПЕЦІАЛІСТИ У ВИКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ

CORRUPTION EXPOSERS AS SPECIALISTS IN THE DETECTION AND INVESTIGATION OF ILLICIT ENRICHMENT

Спеціальні знання є важливим процесуальним інститутом, який встановлює основу участі обізнаних осіб у розслідуванні злочинів, а також умови застосування цих знань у кримінальному процесі. Після проведення антикорупційних реформ у якості спеціалістів можна залучати такий вид обізнаних осіб, як викривачі корупційних діянь.

Ключові слова: спеціальні знання, корупція, викривачі корупції, незаконне збагачення.

Специальные знания являются важным процессуальным институтом, который устанавливает основу участия сведущих лиц в расследовании преступлений, а также условия применения этих знаний в уголовном процессе. После проведения антикоррупционных реформ в качестве специалистов можно привлекать такой вид сведущих лиц, как обличители коррупционных деяний.

Ключевые слова: специальные знания, коррупция, обличители коррупции, незаконное обогащение.

Special knowledge is an important procedural institution that establishes the basis for the participation of knowledgeable persons in the investigation of crimes and conditions for the application of this knowledge in criminal proceedings. After the anti-corruption reforms as professionals could be attracted the kind of knowledgeable people as exposers of corruption.

Key words: special knowledge, corruption, exposers of corruption, illicit enrichment.

Система запобігання та викриття корупції в Україні перебуває у процесі реформування. Однак цей процес затягується, часові рамки проведення реформи переносяться все далі і далі. Імплементация інструментів антикорупційної реформи залишається на низькому рівні, але певний рух спостерігається, що вже є позитивним результатом для нашого суспільства.

На даному етапі впровадження результатів антикорупційної реформи виникло таке поняття, як викривачі корупції. Викривачами корупції є особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляють про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою (ст. 53) [1, с. 150].

У Державній програмі щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України № 265 від 29 квітня 2015 р., з метою створення ефективного механізму захисту викривачів передбачено розроблення методичних рекомендацій для застосування іншими державними органами щодо організації роботи з викривачами, зокрема обробки повідомлень про корупцію [2].

Активну участь у сприянні викриттю не доброчесних посадовців беруть міжнародні громадські організації та громадські діячі. Основним борцем із корупцією є Transparency International. Так, до

прийняття Закону України «Про запобігання корупції» у м. Києві відбулось експертне обговорення на тему: «Звідки йдуть витoki української корупції та як організувати ефективний фінансовий контроль статків службовців? В контексті нової редакції Закону про запобігання корупції». Учасники експертного дослідження розпочали з моніторингової кампанії «Майнові декларації без декорацій», метою якої стало дослідження стилю життя високопосадовців. У рамках кампанії було проведено аудит стилю життя 405 високопосадовців [3, с. 3–5].

Також помітну роль у розвитку антикорупційної політики України відіграє Група держав проти корупції (GRECO). Так, в Оціночному звіті за результатами Спільних 1-го і 2-го раундів оцінювання України на 32-му пленарному засіданні 29 жовтня 2007 р. GRECO запропонувала 25 рекомендацій для України. GRECO рекомендувала ухвалити чіткі правила/настанови для всіх державних посадових осіб щодо інформування про підозри у вчиненні корупційних діянь і запровадити захист від негативних наслідків для осіб, які добросовісно інформують про такі випадки (викривачів).

GRECO нагадує, що у Другому Додатковому звіті про виконання рекомендацій вона відзначила прийняття і набуття чинності 1 липня 2011 р. Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Вона привітала запровадження у цьому Законі чіткого обов'язку державних службовців повідомляти про підозри у вчиненні корупційних діянь та положення

про захист викривачів від будь-яких несприятливих наслідків. Проте, оскільки наступні положення для практичної реалізації Закону все ще повинні бути прийняті, і жодних конкретних домовленостей не було досягнуто для фактичного захисту викривачів, вважалось, що Україна не виконала цю Рекомендацію у повному обсязі. У Третьому Додатковому звіті про виконання рекомендацій GRECO відзначила, що в травні 2012 р. парламент ухвалив зміни до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», також впроваджуючи декілька галузевих законів і положень, відповідно до яких особи, які повідомляють про підозру корупції, не можуть бути звільнені, змушені піти у відставку або притягнуті до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з фактом викриття. Вони також можуть оскаржити дисциплінарні рішення або рішення про звільнення за встановленою процедурою. У свою чергу, Міністерство юстиції підготувало законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення здійснення фінансового контролю та урегулювання конфлікту інтересів», вказуючи, зокрема, що Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» має бути доповнено загальними положеннями, відповідно до яких особа не може бути звільненою або змушеною піти у відставку, притягнутою до дисциплінарної відповідальності та підданою заходам негативного впливу (переведенню, атестації, зміні умов праці тощо) в результаті звітування про випадки корупції. GRECO вимагала вжиття подальших заходів у цьому відношенні, таких як впровадження систем анонімного звітування або перекладання тягара доведення у разі, якщо до особи застосовуються заходи помсти. GRECO привітала намір подальшого підвищення захисту викривачів у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» і дійшла висновку, що Рекомендація лишилася виконаною частково. У Четвертому Додатковому звіті про виконання рекомендацій органи влади повідомили, що 14 травня 2013 р. Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики». Закон, який набув чинності 9 липня 2013 р., має на меті посилення безпеки осіб, які допомагають у попередженні та боротьбі з корупцією, зокрема забороняє використання відповідних засобів проти викривачів (звільнення, дія дисциплінарного характеру, переведення, атестація, зміна умов праці тощо). Більше того, законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» був винесений на розгляд Верховною Радою (реєстраційний № 4556 від 25 березня 2014 р.). Він передбачає додаткові гарантії захисту викривачів, такі як перекладання тягара доведення в таких випадках. GRECO привітала введені принципи, зокрема заборону різних форм помсти викривачам, але відзначила, що реформи все ще не завершено, та дійшла висновку, що Рекомендація виконана частково.

Органи влади наразі доповнюють попередню надану інформацію, зазначаючи, що 4 червня 2014 р. Закон України № 1261-VII вносить деякі зміни до різних чинних законів. Цей Закон, зокрема, посилює гарантії захисту осіб, які повідомляють про факти вчинення корупції (наприклад, тягар доведення у випадках помсти викривачам перекладається на сторону, яка вживає таких заходів, наразі діє анонімне звітування і державні органи зобов'язані створювати механізми для отримання і передачі звітів щодо випадків корупції). Більше того, Закон України «Про запобігання корупції» (набув чинності 26 квітня 2015 р.) також передбачає такі гарантії. Згідно з поправками до ст. 35 Цивільного процесуального кодексу України Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа у цивільний процес стосовно негативних наслідків викриття корупції.

GRECO враховує надану інформацію. Вона визнає, що для виконання даної Рекомендації було вжито низку нормативних заходів. GRECO відзначає, зокрема, введення обов'язку звітувати про підозри у вчиненні корупційних діянь в органах державної влади. Більше того, окрім цього обов'язку, були введені деякі заходи захисту проти помсти – суттєві та процесуальні – стосовно державних службовців, які повідомляють про такі підозри. Вжиті заходи відповідають вимогам цієї Рекомендації, тому такі досягнення української влади можна позитивно оцінити. Водночас влада повинна продовжувати докласти зусиль у забезпечення реалізації таких заходів на практиці, як це передбачено законом [4, с. 13].

Результативність процесуальної дії, у якій беруть участь суб'єкти з протилежними інтересами (слідчий і обвинувачений, відповідач і позивач тощо), багато в чому залежить від її підготовки, яка повинна починатися з планування процесуальної дії.

Слідчий, суддя здійснюють процесуальні дії, мета, зміст та порядок яких визначені в процесуальному законі. Проте конкретна ситуація, що складається на момент, коли виникає необхідність тієї чи іншої процесуальної дії, відрізняється від типової ситуації, на яку орієнтована норма права.

Спеціаліст може допомогти слідчому у визначенні:

- оптимального часу проведення процесуальної дії;
- умов, за яких процесуальна дія буде результативною;
- кола спеціальних знань і відповідних фахівців, які можуть бути корисними;
- змісту етапів процесуальної дії, у ході яких будуть застосовуватися науково-технічні засоби;
- методів і засобів, потрібних для виявлення, фіксації, вилучення речових доказів та їх попереднього дослідження;
- роду і виду експертиз, які можуть бути призначені за результатами процесуальної дії.

Взаємодія слідчого з обізнаною особою або спеціалістом доцільна і під час підготовки повідомлення про підозру у складних справах, за наявності

неоднозначних експертних висновків, слабкої доказової бази, особливо у випадках, коли підозрюваний змінював свої свідчення.

Допомога спеціаліста може бути корисною в оцінці доказів, а саме:

- зв'язку доказів із подією, що розслідується;
- наявності у вилучених речових доказах діагностичних і ідентифікаційних ознак, необхідних для їх подальшого використання у процесі доказування (допустимість доказів);
- відповідності об'єктів спеціальним вимогам достовірності походження (достовірність доказів);
- достатності отриманих доказів для підтвердження або виключення слідчої версії (достатність доказів) [5, с. 54–67].

На сьогодні існує багато способів, за допомогою яких громадянське суспільство може контролювати зміст майнових декларацій, зокрема:

- перевірка вмісту декларацій (наприклад, порівняння за роками, порівняння з іншою публічно доступною інформацією – про транспортні засоби, податковою інформацією тощо);
- проведення незалежної оцінки відповідності задекларованих активів реальному стилю життя службовців;
- спрощене представлення даних із декларацій публічних службовців;
- аналіз декларацій на їх відповідність закону тощо.

Зважаючи на те, що майнові декларації є дієвим інструментом запобігання та боротьби з корупцією, а також підвищення суспільної довіри до політиків і державних управлінців, важливо забезпечити загальнодоступність майнових декларацій та системно перевіряти їх відповідність реальним доходам і витратам службовців. У такому випадку громадяни, організації громадянського суспільства та медіа зможуть отримувати доступ та здійснювати незалежний моніторинг майнових декларацій [6].

Transparency International запропонували називати осіб, які здійснюють моніторинг стилю життя чиновників, громадськими аудиторами та об'єднали їх у Громадянське партнерство «За відкритість майнових декларацій публічних службовців України». Також у методології є покрокова методика аналізу стилю життя публічного службовця, яка містить такі дії:

1. Визначити обсяг даних про стиль життя публічного службовця.

Сформувати перелік ставок оплати праці за аналогічну за змістом роботу, що здійснюється подібними службовцями у різних регіонах України. Для цього громадські аудитори подають до органів влади інформаційні запити щодо розміру оплати праці, премій, надбавок та доплат для раніше обумовлених категорій публічних службовців.

Визначити не пов'язані із публічною службою джерела доходів службовців. Для цього громадські аудитори подають до органів влади інформаційні запити про надання майнових декларацій раніше обумовлених категорій публічних службовців. Паралельно з цим аудитори відшуковують відомості з майнових декларацій публічних службовців, оприлюднених у офіційних друкованих виданнях органів влади та з електронного реєстру декларацій.

Сформувати перелік майна, що належить публічному службовцю та його близьким особам. Для цього громадські аудитори подають до органів влади інформаційні запити про надання майнових декларацій раніше обумовлених категорій публічних службовців. Паралельно з цим аудитори забезпечують доступ до відомостей з майнових декларацій публічних службовців, оприлюднених у офіційних друкованих виданнях органів влади.

Аудитори додатково здійснюють моніторинг медіа на предмет згадки в них відомостей, що є предметом інформаційного запиту.

З отриманих інформаційних джерел громадські аудитори формують переліки даних.

2. Перевірити інформацію.

Аудитору доцільно залучити до процесу перевірки сторонніх осіб, за участі яких слід вивчити зібрану інформацію.

3. Обґрунтувати інформацію.

Обґрунтування інформації означає підготовку аудитором деталізованого опису даних, зібраних на початковому етапі. Цей опис має містити відповіді на такі запитання:

- Чи ідентифіковано посадову особу?
- Чи є ідентифікація деталізованою (посада, місце роботи, контакти)?
- Чи належно описано власність службовця? (Приклад: нерухоме майно – повна адреса, автомобіль – марка і модель.)

4. Зробити приблизну оцінку вартості офіційних доходів.

Громадський аудитор має порівняти всі офіційні доходи публічного службовця (зокрема його зарплатню на публічній службі, зарплатню члена подружжя та виплати на дітей до 18 років, доходи від підприємницької діяльності чи з інших законних джерел) і витрати на життя службовця (всі витрати, зокрема на будинки, автомобілі, домашні тварини, поїздки тощо).

5. Зробити простий аналіз.

Якщо стиль життя службовця відрізняється від його відомого доходу, то цей службовець є потенційним об'єктом для більш ретельного аналізу.

Після проведеного аналізу у викривачів корупції з'являються достатні дані для звернення до правоохоронних органів для подальшої перевірки державного службовця на предмет посягань на вчинення кримінальних правопорушень, склад злочину яких передбачено ст.ст. 3661, 3682 Кримінального кодексу України «Декларування недостовірної інформації» та «Незаконне збагачення» [7].

Незаконне збагачення – це процес набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі.

Незаконне збагачення далеко не завжди пов'язане з наданням грошових коштів або іншого майна якоюсь особою, оскільки їх набуття може бути здійснене за рахунок учинення винним інших незаконних дій – зловживання службовим становищем, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати обов'язкових платежів тощо. Це діяння зазвичай становить собою певне накопичення активів, що можуть надходити до винного внаслідок вчинення різних протиправних діянь [8, с. 127–129].

Отже, Україна пройшла довгий шлях від поглиненої корупцією Української РСР до незалежної держави із впровадженими реформами у сфері протидії корупції. Згідно з останніми звітами незалежних форумів здійснено значний обсяг роботи щодо прийняття антикорупційного законодавства, яке відповідає міжнародним стандартам, створення спеціальних органів протидії корупції та забезпечення формування і реалізації державної антикорупційної політики. Також здійснено кроки в бік залучення громадськості до регулювання державних процесів і програм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції»: [практ. посіб.] / [С.В. Петков, К.І. Беляков, О.Г. Боднарчук та ін.] ; за заг. ред. С.В. Петкова. – К. : Центр учб. літ-ри, 2016. – 264 с.
2. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки : постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>.
3. Програма експертного обговорення «Звідки йдуть витoki української корупції та як організувати ефективний фінансовий контроль статків службовців? В контексті нової редакції Закону про запобігання корупції». – К., 2014. – 60 с.
4. П'ятий Додатковий звіт про виконання рекомендацій Україною за результатами Спільних Першого і Другого раундів оцінювання. – Страсбург, 2015. – 17 с.
5. Зинин А.М. Участие специалиста в процессуальных действиях : [учеб.] / А.М. Зинин. – М. : Проспект, 2014. – 256 с.
6. Методологія: як організувати незалежний моніторинг відповідності стилю життя задекларованим статкам службовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ftp://91.142.175.4/nazk_files/doslidzhennya/43.pdf.
7. Кримінальний кодекс України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) [навч. посіб.] / А.В. Савченко. – К. : Центр учб. літ-ри, 2016. – 168 с.